

Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği

Esin Fakıbaba Dedeoğlu

Makale Geliş Tarihi: 05.02.2019
Yayına Kabul Tarihi: 20.05.2019

Özet

Geçmişte yaşayan ve yaşananlar arasında önemli bir bağ kuran tarihi yapıların varolabilmesi için ya mevcut işlevi ya da yeni işlevi ile kimliğinin ve estetik değerlerinin yok edilmeden geleceğe taşınması sağlanmalıdır. Bu anlamda, yapıya sadece işlev verilmesinin yeterli olmayacağı, doğru ve çağdaş bir yaklaşım ile işlevin yapıya adapte edilmesi hem kullanıcı hemde tarihi yapı açısından önem taşımaktadır. Bu noktadan yola çıkarak araştırma çerçevesinde yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların iç mekân müdahalelerine yönelik teknik, işlevsel ve estetik değerler ortaya konacaktır. Geleceğe taşımak istediğimiz şey sadece bir milletin kendi değerleri olmamalıdır, aynı zamanda içinde barındırdığı diğer toplulukların da kültürünü ve tarihini koruma altına alarak çeşitliliklerin zenginlik olduğu bilinci ortaya konulmalıdır. Bu anlamda ülkemizde bulunan tarihi Sivrihisar Ermeni Kilisesi yeni işlevin gerektirdiği iç mekân müdahaleleriyle teknik, işlevsel ve estetik değerleri açısından analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yapılar, Yeniden İşlevlendirme, Koruma, Onarım, Sivrihisar Ermeni Kilisesi

ANALYSIS OF INTERIOR INTERVENTIONS IN RE-USED CHURCH BUILDINGS CASE STUDY: SİVRİHİSAR ARMENIAN CHURCH

Abstract

For the existence of historical buildings having a significant connection between people who lived and what they experienced in the past, either their current functions or new ones should be carried to the future without destroying their identity and aesthetic values. In this sense, it is important not only to give function to the structure, but also to adapt the function to the structure with a correct and contemporary approach for both the user and the structure. According to this viewpoint, within the scope of the research, technical, functional and aesthetic values for the interior interventions of re-functionalized historical buildings will be revealed. What we would like to carry into the future should be not only the values of a nation itself but also the awareness that diversity is a richness by protecting the culture and history of the other communities it consists of. In this sense, the historical Sivrihisar Armenian Church, located in our country, will be analyzed in terms of its technical, functional and aesthetic values with the interior interventions required by the new function.

Keywords: Historical Buildings, Adaptive Re-use, Conservation, Restoration, Sivrihisar Armenian Church

1. Giriş

Tarihi yapılarda, özgün işlevin kaybedilmesi, çevresel faktörler, ekonomik nedenler, toplumsal ve kültürel değişimler sebebiyle fonksiyonların farklılaşması söz konusu olmaktadır. Bu yapıların farklı bir işlev ile yeniden kullanılması dolayısıyla insan-mekân etkileşiminin arttırılmasıyla korunması hedeflenmektedir. Bu anlamda işlevini yitirmiş tarihi yapıların korunması için bir araç olan yeniden kullanım ya da işlevlendirme yöntemiyle yapıya yeniden insan elinin değmesi sağlanmaktadır.

Cengiz Bektaş (2001: 9), 'Koruma Onarım' kitabında, 'Neyi Korumak İsteriz?' sorusuna verdiği yanıtla koruma kavramını, amacını, önemini ve bilincini şöyle ifade etmiştir:

Bizim için değerli olanı, anıları olanı, tarihsel olanı... Bize dek yaşayarak gelebilmiş olanı, ön açmış, ön açan geleneği... Böyle bir şeyin bozulmamasını, niteliklerinin yitirmemesini, yıpranmamasını, yokolmamasını isteriz. Giderek bütün bu özellikleriyle bizden sonra da sürsün, yaşasın isteriz... Çocuklarımıza, torunlarımıza da aktarmak isteriz onu... Onlar da değerini bilsinler isteriz... Böylece onlar da kişiliklerini, geleceklerini daha sağlıklı, daha insana yakışacak biçimde kurabileceklerdir.

Bektaş'a göre, bahsettiği tüm bu nedenler için alınan önlemlerin tümü koruma eylemine yöneliktir. Bu önlemler, sadece bir yapının değil, bir kandilin, bir resmin, bir kilimin ve hatta bir yontunun, yani her türlü sanat yapıtının en büyük parçasından en küçüğüne kadar özelliklerini yitirmesini önlemek, yıpranmasını durdurmak ve yaşamını uzatmasını sağlamak için alınmalıdır (Bektaş, 2001: 9).

Alsaç'a göre, bozulmadan o andaki haliyle tutmamız gereken sadece nesnelere değil, aynı zamanda halkbilimsel (kültürel) bir olguyu, gelenek, görenek, töre, tören gibi, bunların yaşamını sağlamak da koruma çalışmaları içinde düşünülmelidir (Alsaç, 1992: 62).

Bektaş'a göre; koruma düşüncesi, insanın bugününün ve geleceğinin sorumluluğunu taşımalıdır. Bektaş, yapının, bugünün insanı için yaşanmaz hale getirilmesinin yerine, yaşatarak ve yaşayarak korumanın gerçekleşebileceğini, onu dondurmanın koruma olmadığını ifade etmiştir (Bektaş, 2001: 23). Uzun yıllar boyunca koruma kavramı müzecilik anlayışı ile bir tutulmuş, sözde korunan tarihi yapılar ve alanlar 'yaşamayan, dondurulmuş anılar' olarak görülmüştür. Avcı'ya göre, bu anlayış yerini, korumanın yaşatmak olduğu bilincine bırakmaktadır (Avcı, 2003: 19).

Buna göre koruma, toplumun geçmişteki sosyo-ekonomik koşullarını, kültür değerlerini yansıtan en küçük parçasından en büyüğüne kadar, günü-

müzün değişen koşulları altında yok olmasını engellemek amacıyla, çağdaş ve uygun kullanımlarla bütünleştirilerek, gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak adına, her türlü yıkıcı ve zararlı etmenlere karşı güvence altına alınması olarak tanımlanabilir. Araştırma kapsamında hedeflenen temel amaç, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile yeni fonksiyonun işlevsel ve estetik açıdan yapıya ne şekilde adapte edildiği değerlendirilerek birtakım analizler yapmaktır. Bu anlamda son yıllarda ülkemizde sıklıkla yeniden işlevlendirme çalışmalarının uygulandığı yapılar olan kiliseler ele alınmış, Sivrihisar Ermeni Kilisesi özelinde yeni işlevin iç mekân teknik, işlevsel ve estetik anlamda katkıları analiz edilmiştir.

2. Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Yapısal olarak ayakta olan bir binanın ilk yapılış amacına dönük olarak işlevsel, çevresel ve ekonomik nedenlerle kullanılamaması, farklı bir işlevle yeniden değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Yeniden işlevlendirme ile var olan yapı stoku değerlendirilerek doğal çevreye verilecek zarar azaltılmakta, ekonomik açıdan fayda ve kültürel süreklilik sağlanmaktadır (Aydın ve Yaldız, 2010: 1-2).

Cengiz Bektaş, yeniden işlevlendirmenin gerekliliğini ve önemini şöyle ifade etmiştir;

Bir yapı, uzman mimarlarla, en iyi ustalarla, en iyi işçilerle yeniden sağlıklı duruma getirilmiş ve artık çatısı akıyor, duvarları sağlam, sıvası, badanası, yağlıboyası, döşemesi, kaplaması, süslemesi kısacası her şeyi ile tamamlanmış, onarılmış olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak unutulmaması gereken bir şey var ki o da yapıya insan sıcaklığını kazandırmaktır (Bektaş, 2001: 128)

Bu anlamda yapının sadece onarılmasının ya da herhangi bir kullanım ile yeniden işlevlendirilmesinin yeterli olmayacağı, doğru onarım ve işlev ile insan elinin eksik edilmeyeceği böylece yapının bakımının zamanında yapılabileceği gerçeği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla yeni işlevin insanlar tarafından ne sıklıkla kullanıldığı, insan- mekân etkileşiminin ne ölçüde yaşandığı yapının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Toplumlar kendi tarihi ve kültürel değerlerini koruyabildikleri ve bu değerleri günümüz yaşantısına adapte edebildikleri ölçüde kimliklerini yansıtır ve korurlar. Bu değerlerin yok olmasını önlemenin yolu, tarihi çevrelerin gerekli fonksiyon değişiklikleri ile yeniden yaşatılması ve toplum yaşamına katılmasıdır. Yeniden değerlendirme/ değer kazandırma (Revalorization), tarihi varlığın, eski değerinin canlandırılması, bu değer kendisine yeniden yüklenmesi, 'tarihi' ortaya çıkarması, okunabilir, görülebilir, algılanabilir

hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Geleneksel mimari yapılar; değişen yaşam biçimi ve ona bağlı olan toplum gereksinimlerindeki farklılaşmalar nedeniyle, özgün işlevini yitirip farklı bir işleve hizmet etmek için yeniden onarılıp donatılarak kullanılmalıdırlar. Böylece yeniden işlevlendirme ile geleneksel mimari ve kentsel değerlerin yeniden keşfedildiği belirtilmektedir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007: 207-208).

3. Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapılarda İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler

3.1 Teknik Analizler

İç mekân müdahaleleri kapsamında ele alınan teknik analizler; yapıda var olan aydınlatma, havalandırma ve ısıtma gibi teknik konuları içermektedir. Bu anlamda teknik donanımın, tarihi yapıya verilen yeni işlevin ve kullanıcıların gereksinimlerini karşılayıp karşılayamadığı konusu ele alınmıştır. Aynı zamanda ihtiyaçları karşılamak adına çağdaş kullanıma cevap niteliğindeki teknik uygulamaların yapıya zarar vermemesi gerektiği gerçeği de gözardı edilmemelidir. Teknik açıdan tarihi yapılarda ele alınması gereken bir diğer önemli konu ise, yatay ve düşey dolaşım elemanlarıdır. Çağdaş yeni işlev ile yapıya ek olarak getirilecek yangın merdiveni, asansör ve engelli kullanımı için düşünülmesi gereken elemanlar, daha önce belirtildiği gibi bu elemanlar da mümkün olduğu kadar yapının var olan dolaşım düzenine sadık kalınarak eklenmelidir.

3.2 İşlevsel Analizler

İşlevsel kalite genel anlamda, mekânın içerisinde barındırdığı işlevlerin ne ölçüde elverişli olduğu ve kullanıcılar tarafından ne ölçüde kullanılabilirdiği olarak tanımlanabilir.

Verilen işlev sonrası uygulanan mekânsal program ve kullanıcı ilişkisi işlev performansının anlaşılması açısından önemlidir. Yeniden işlevlendirilen tarihi bir yapının, verilen işlevin gereksinimlerine cevap verebilir nitelikte planlanmış olması ve yeni kullanıcıların memnuniyeti yapının özgün karakteri yok edilmeden göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum aynı zamanda yeniden kullanıma adaptasyonun ve işlevin sürdürülebilirliğinin başarısı göstermektedir. Binaya ilişkin mekânsal programı tanımlamak, tasarlanacak olan binanın geleceğine de karar vermek olduğundan, yeniden kullanılacak binada işlevin sürdürülebilirliği, kullanım sürecindeki memnuniyet ile doğru orantılıdır. Mekânın doğal ışık alması, mekânda işleve yönelik gerekli ekipmanların bulunması, ekipmanların mekân içinde düzenli olması, gerekli konfor koşullarını sağlaması, mekânlar arası organizasyonun

ışık akışı yönünden iyi olması gibi nitelikler, mekân performansının değerini arttırmaktadır. Performans değerleri yeni işleve adaptasyonun başarısında belirleyici bir etkidir. Aynı zamanda mekânların performansı, kullanıcı gereksinimlerine yanıt verebilme durumu, koruma-kullanım dengesinin varlığını ve sürdürülebilirliğini göstermektedir (Aydın ve Yıldız, 2010: 11).

3.3 Estetik Analizler

Estetik kalite mekânın güzellik ve teşvik edicilik bakımından nasıl algılandığını ifade etmektedir. Kullanıcı tarafından nasıl deneyimlendiği ve anlamlandırıldığı önem taşımaktadır. Verilen işlev ile yaratılan atmosferin, kullanıcılar üzerinde bıraktığı etki dolayısıyla yapıyla kurduğu bağ işlevin ve tarihi yapının sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Yeniden işlevlendirilen yapının, işlevsel anlamda kullanıcılarına hizmet etmesinin yanı sıra estetik anlamda da kullanıcıyı memnun etmesi gerekmektedir. Bir yapının, mimari bir yapıt olabilmesi için kullanışlılık, sağlamlık ve bunların yanı sıra, birtakım değerleri içermesi gerekmektedir. Bu değerler, insanları estetik açıdan etkileyen değerlerdir. Estetik açıdan bir binanın değerlendirmesini yaparken önemli olan binanın kullanıcılarının beğenilerine hitap etmesi ve görsel zevklerini tatmin etmesi beklenmektedir. Bu da binanın tasarımı, kullanılan malzemeler, bunların birbirleri ile uyumu, seçilen renkler, dekoratif öğeler vb. özellikler ile ilgili bir kavramdır (Temiz, 2009: 76).

Bu bakış açısıyla da mekânın kullanıcı için sadece geometrik değil, ilişki kurabileceği iyi ve güzel arayışı içerdiği düşünülmektedir. Mimarların, geçmiş ile bağ kurarak ve insanın benliğini bir arada tutan bellek ve anıları tetikleyerek yapıtlarının algı mesafelerini uzattıkları ifade edilmiştir. Mekân kullanıcı ile iletişim halinde olduğu sürece yaşama dâhil olmaktadır. Kullanıcının karşılaştığı biçim almış yaşama alanı bir düşünsellik ve duygusallık içermektedir. Böylece kullanıcı karşılaştığı mekâna anlamlar yükler ve belleğinde ona özel bir yer açarsa, mekânın onun yaşamına dâhil olduğu söylenebilir (Dinçer, 2009: 28- 32).

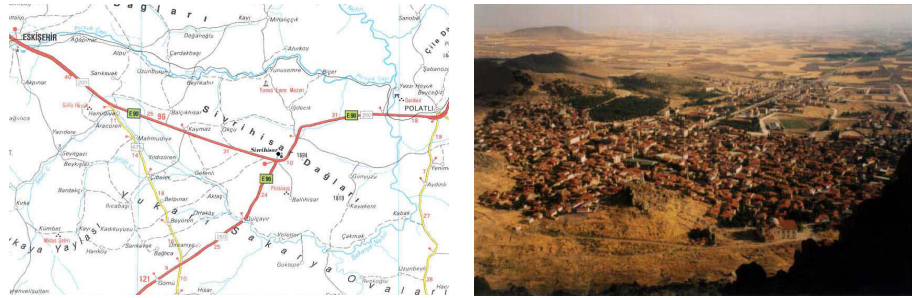
Bu veriler ışığında, tarihi yapılar yeniden işlevlendirilirken estetik kavramı göz önünde bulundurulmalıdır. Estetik yargının değişmez ölçütleri olarak tanımlanan renk, form, doku ve ışık tarihi yapılarda da önemle vurgulanması gereken noktalardır. Bu estetik değerler kullanıcıların duyarlarına dokunarak mekâna anlamlar yüklemelerini ve o mekânın hafızalarında özel bir yere sahip olmasını sağlayacaktır. Eskiye hissedebilme, eski dokuların ve renklerin oldukları şekilde korunmasıyla zaman içinde şekillenen yapıya özgü atmosferi algılayabilme hissi yok edilmemelidir. Yeni işleve uygun

olarak yaratılacak olan mekân atmosferinin, yapının orijinal atmosferiyle birlikte değerlendirilmesi, günümüz kullanıcılarına, bir yandan yapının zaman içinde geçirdiği değişikliklerin mekâna eklediği atmosfer zenginliği ile geçmişi yaşatırken, bir yandan ise günümüz teknolojisinin kullanılması ile bugünü yansıtmalıdır. Böylece mekân, kullanıcının yaşamına dâhil edilerek ömrünü uzatmış olacaktır.

4. Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nin İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Teknik, İşlevsel Ve Estetik Analizler

İç Anadolu Bölgesi'nde Eskişehir ilinin, nüfusu ve yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi olan Sivrihisar, Ankara-Eskişehir karayolu üzerinde il merkezine 96 km uzaklıkta bulunmaktadır (Özüdoğru vd., 2005: 1) (Görsel 1)

Sosyal bilimler alanlarında günlük yaşam; bireyin konumu, özneliği, eylem ve karar mekanizmaları gibi bileşenlerle birlikte farklı yaklaşımlarla irdelenmiştir. Bu yaklaşımlar arasında temel olarak üç yönelim bulunmaktadır; neo-marksist yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve Kuzey Amerika mikro sosyolojisi. Bu sınıflandırma Bovone'ye (1989) ait bir makale temel alınarak kullanılmaktadır.

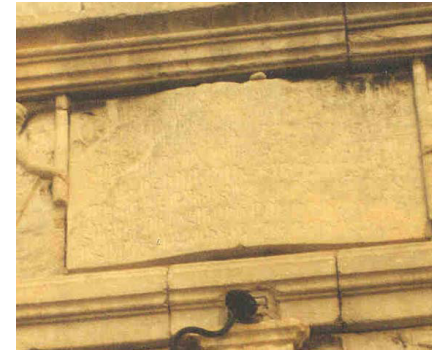
Görsel 1. Sivrihisar ve çevresi

Kentin kuzey sınırında kale eteğinde kalan Sivrihisar Ermeni Kilisesi (Surb Yerortutyun Kilisesi) güneyi hariç üç cephesi de açık olduğu için, gerek kale civarından, kuzeyden, gerekse de eğimli arazi dolayısıyla karayolundan güneyden hacimli yapısıyla ilk bakışta fark edilmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Sivrihisar Ermeni kilisesi konum haritası ve genel görünümü

1650 yılında inşaa edilen yapının batı giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe- de, kilisenin Kutsal Üçlü (Üç Horan; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) adına 1876 yılında çıkan bir yangının ardından 1881 yılında Ermeni cemaati yardımıyla yeniden inşa edildiği, kilisenin bağlı olduğu İstanbul'daki Patriklik tahtında o zaman Nerses Varjabetyan'ın oturduğu ve yapının mimarının Minteş Panayot olduğu yazmaktadır (İşcan, 2000: 15) (Görsel 3).

Görsel 3. Ana giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe

2001 yılında rölöve çalışmalarına başlanılan yapının oturduğu taban alanı 1067 m² 'dir. Üç ayrı yapı olarak algılanan kilise; ana mekân, şapel ve papaz evi olmak üzere hem aynı taşıyıcı sisteme sahip hemde geçitlerle birbirine bağlanmaktadır. Ancak uzun süre depo olarak kullanılan kilise planı birçok bilinçsiz müdahale ile bölünerek anlaşılmasız hale gelmiştir. Yapıları birbirine bağlayan açıklıklar kapatılmış, orijinalinde açıklık olmayan yerlere pencereler eklenmiştir.

Surb Yerortutyun Kilisesi, yapı kütleleri açısından doğu-batı yönünde dik-dörtgen, planlanış biçimi açısından ise üç nefli bazilika planlıdır. Naosta kuzey-güney yönde iki sıra halinde dizilen ve birbirine sivri kemerlerle

bağlanan dört tane sütun ile üç nefli bir mekân oluşturulmuştur. Yapı, temelde üç nefli bir bazilikadır. Fakat yapı örtüsünde, merkeze yerleştirilen bir kubbeye, giriş ekseninde ve doğu batı yönünde yönelen beşik tonoz örtüler, yapının örtü sisteminde haç plan şemasına sahip olduğu görülmektedir (Kaya, 2013: 5). Doğu-batı doğrultusunda üç aks olarak planlanan yapıda orta sahin (nef) yan sahinlara göre daha geniş tutulmuş (orta sahin 8,65 m, yan sahinlar 5,25 m), aynı şekilde kuzey-güney doğrultusunda oluşturulan beş aksta da yan sahinlara girişlerin alındığı bölüm orta aks'a oturtulmuş, doğusundaki bölüm daha geniş tutulmuş (çapraz sahin 8,30 m, dış aks'lar 5,50 m ve iç aks'lar 5,30 m) ve orta sahin ile kesiştiği yere yaklaşık 8 m çapındaki kubbe yerleştirilmiştir (ÇE-MİM Mimarlık Müh.İnş. San. ve Tic.Ltd. Şti. Restorasyon Raporu, 2010: 9) (Görsel 4).

Görsel 4. Sivrihisar Ermeni kilisesi plan ve fotoğraf çekim yerleri- Rölöve

Yapılacak olan yapı analizi çalışma alanının daha iyi tanınmasını sağlayarak doğru işlev ve uygulamanın yapılmasına rehberlik edecektir. Bir yapının yeniden işlevlendirme ile göreceği müdahalelere karar verilmeden önce atılması gereken ilk adım tarihi değer taşıyan bu yapıyla ilgili bilgi sahibi olmaktır. Bu bilgi yapıya ait rölöve ve restitüsyon çalışmalarıyla elde edilmektedir. Rölöve çalışması yapının günümüzdeki mevcut durumunu, çizimlerle ve fotoğraflarla belgelemek adına yapılmaktadır. Rölöve çalışması öncesinde yapı hakkında detaylı bir tarihi araştırmanın yapılması, rölöve çalışması esnasında kilit noktaları yakalamak açısından önemlidir. Restitüsyon çalışmasıyla yapı, ilk şekline getirilerek, özgün durumu ortaya konulmaktadır. Böylece yapıya sonrasında yapılan müdahaleler belirlenebilmektedir. Yapılan restitüsyon çalışması detaylı tarih araştırması, yapının mimari ve işlevsel geçmişi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlarken, yeniden işlevlendirme sırasında hangi parçanın eklenip hangisinin çıkarılacağına farkındalığı yaratılmaktadır.

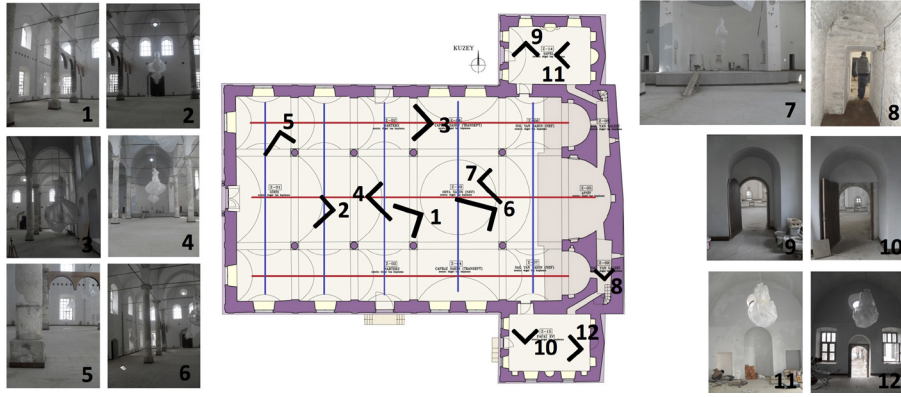
Mevcut durumun ortaya konduğu rölöve çalışmaları sonrasında yapılan detaylı araştırma süreci ile gerçekleştirilen restitüsyon çalışmaları yapının özgün halinin projelendirilmesi açısından önem taşımaktadır. İlgili disiplinler ile yürütülen bu çalışma ile tarihi yapının uğradığı değişiklikler analiz edilmiştir. Buna göre özellikle ana mekân ve yapının güney cephesinde bulunan papaz evinde büyük oranda mekân bölünmeleri saptanmıştır. Söz konusu mekânsal bölünmeler özgün planın algılanmasını engellemektedir. İç mekânda gözlemlenen önemli değişikliklerden bir diğeri mevcutta kapatılan kapı ve pencereler olmuştur. Papaz evinde kapatılan pencerelerin yanı sıra doğu cephesine açıklık eklendiği gözlemlenmiştir. Yapılan restitüsyon çalışmalarında günümüzde mevcut olmayan ara kat izlerine rastlanmış, buna göre yapının orjinalinde batı cephesinde yer alan ana giriş kapısının üzerinde asma kat olduğu kanısına varılmıştır. Tarihi yapının maruz kaldığı bir diğer uygulama ise papaz evinin batı cephesine eklenen kömürlük olmuştur (Görsel 5).

Görsel 5. Tarihi yapının geçirdiği değişiklikler ve eklentiler- Plan ve Kesitler

Restorasyon sürecinde, yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, yapıdan gelen izler, mimari çıkarsama, yazılı, çizili ya da sözlü belge, doküman ve fotoğraflar yoluyla elde edilen bilgiler kullanılarak yapı özgün haline getirmeye çalışılmıştır. ÇE-MİM Mimarlık ve Restorasyon firması tarafından yürütülen projede, yapının ana strüktürünün ayakta olduğu ve yapısal anlamda tamamen sağlam olduğu ifade edilmiştir. Yapısal olarak çok büyük ve önemli değişiklikler geçirmediği saptanan kilisede, plan düzeyinde kayıpların ya da eklemelerin olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle restorasyon aşamasında yapının öncelikle mekânsal bütünlüğünün algılanması esas alınmıştır. Bunun yanı sıra, bilinmeyen parçaları, bilinen en uygun dönem özelliklerini koruyarak çözmek, yapıdaki ana izleri korumak, ana mekânlara ilişkin tamamlamalarda bilinirliği esas almak, özgün malzemeyi

onarım ve bakımı yapılarak kullanmaya devam etmek restorasyon çalışmaları ve uygulamaları esnasında temel alınmıştır. Mekânsal bütünlüğün algılanması noktasında ana mekân ve papaz evinde yapılmış olan tüm ek ve bölmeler kaldırılmıştır. Kapatılmış tüm kapı ve pencerelerin dolguları temizlenmiş, doğramaları projelerine uygun olarak imal edilerek yerine takılmıştır (Görsel 6).

Görsel 6. Sivrihisar Ermeni kilisesi plan ve fotoğraf çekim yerleri- Restorasyon

Bir müze olarak yeniden kullanılması önerilen kilise günümüzde Sivrihisar Belediyesi tarafından düzenlenen çeşitli toplantı, sergi ve konserlere ev sahipliği yapmaktadır. Kültürel kullanımının gerektirdiği mekanların ortaya konması yeni fonksiyonun yapı ile olan ilişkisini işlevsel açıdan değerlendirmek açısından önemlidir. Buna göre kültür merkezleri, kişiler arasında sosyo-kültürel iletişim ve etkileşim ortamlarının kurulmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda ulusal kültürün yaşatılmasını amaçlayan, güzel sanatlar, sinema, geleneksel ve çağdaş el sanatları gibi her türlü kültürel ve sanatsal faaliyetten en az birinin üretildiği, sergilendiği ve bunlara ilişkin eğitim, öğretim ve bilimsel çalışmaların yapıldığı bölümler ile sağlık, spor, eğitim ve alışveriş gibi gereksinimlerin karşılandığı yapılar olarak tanımlanmıştır. Kültür merkezleri, her biri kendi başına bir özelliği olan kültür faaliyetlerinin hepsini bir çatı altında toplamaktadır. Eğitim, eğlence ve dinlenme gibi etkinlikler için kurulmuş olan bu yapıların aynı zamanda geçmiş ile ilgili kültürel değerlerinin gelecek nesillere aktarılması ve öğretilmesinde aracı rolü üstlenmektedir (Seven, 2010: 14-15).

Bu bağlamda, kültür merkezlerinin içerdiği fonksiyonlar Seven'e (2010) göre şu şekilde sıralanmıştır;

- Giriş holü
- Fuaye
- Çok amaçlı salon
- Sahne
- Sahne ile ilgili teknik birimler
- Çalışma salonları
- Çok amaçlı salonla ilişkili atölyeler
- Sanat etkinlikleri bölümü
- Kütüphane bölümü
- İdari birimler
- Sosyal birimler
- Teknik hizmet birimleri
- Açık alan düzenlemeleri

Tüm bu fonksiyonları içinde barındıran yapılar, kültür merkezi olarak tanımlanabileceği gibi, kültürel amaçlı işlevlerden bir ya da birkaçını yerine getiren yapılar da kültür merkezi olarak nitelendirilebilir (Seven, 2010: 20).

Bu anlamda her işlev değişik ölçek ve nitelikte programlar içerebilir. Ancak, izlenecek süreç, yapının sağlayabildiği olanaklarla sınırlı kaldığı için, yeni işlev programı her zaman istenen düzeyde gerçekleşemeyebilir. Tıpkı Sivrihisar Ermeni Kilisesinde olduğu gibi yukarıda bahsedilen kültür merkezi program içeriği, yapının tek hacimli bir plan şemasına sahip olması nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamıştır. Uygulanması halinde tek hacimli yapı, plan düzeyinde yapılacak birçok bölünme ile özgün niteliğini kaybederek okunamaz hale gelecektir. Başka bir deyişle yeni işlev yapının özgün dilini ve görünüşünü bozmamalıdır. Bu nedenle yapıda gerçekleştirilen etkinlikler olması gerektiği üzere özgün plan şemasının sağladığı olanaklarla sınırlı tutulmuştur. Bu anlamda Görsel 7'de yapının çeşitli konser etkinliklerine ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Görsel 7. Tarihi yapıda gerçekleşen konser etkinlikleri

Aynı zamanda yapının çeşitli toplantı ve sergilere ev sahipliği yaptığı da görülmektedir (Görsel 8).

Görsel 8. Kilisenin üstlendiği toplantı ve sergi amaçlı kullanımlar

Araştırma kapsamında ele alınan Sivrihisar Ermeni kilisesi yukarıda bahsi geçen kullanımlar açısından teknik, işlevsel ve estetik anlamda analiz edilmiştir.

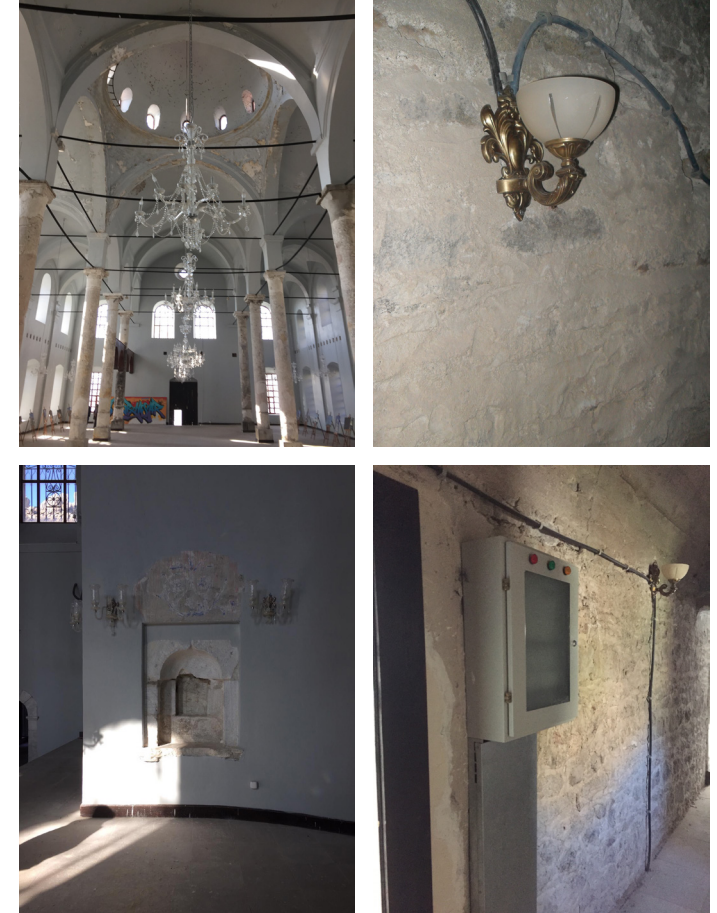
Teknik Analizler: Tarihi yapılar yeniden işlevlendirilirken çağdaş kullanım koşulları gözardı edilmemelidir. Özellikle kullanıcıların konforunu gözardı eden kararlar nedeniyle yapı kullanılamaz hale gelmektedir. Çağdaş kullanıma cevap veremeyen yapılar bir süre sonra terkedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak, tarihi yapının, yeni işlevin ve kullanıcıların gereksinimlerine teknik açıdan cevap verme kapasitesi incelenmiştir.

Buna göre; Sivrihisar Ermeni kilisesinde teknik anlamda ele alınması gereken en önemli sıkıntı özellikle kış aylarında yaşanan ısınma problemi. Restorasyon kararlarına göre; yapı çok büyük olduğu için, ısıtılmasının çok zor olacağı, bu yüzden, döşmeden ısıtma sistemi ile kullanıcı konforunun sağlanabileceği belirtilmiştir. Fakat restorasyon uygulamasında döşmeden ısıtma sisteminin kullanılması yerine VRF (değişken debili soğutucu akışkan klima sistemi) klima sistemini kullanılması planlanmıştır. Bu nedenle Görsel 9'da görüldüğü gibi sistemin uygulanacağı yerlere gerekli tesisat uygulaması yapılmış ancak hayata geçirilmediği görülmüştür. Bu nedenle kış aylarında yapının söz konusu işlevler dahilinde kullanılmadığı sadece tarihi yapıyı görmek isteyenler tarafından ziyaret edildiği gözlemlenmiştir.

Görsel 9. Yapı içerisinde yer alan ısınma ve aydınlatma gibi teknik donanımlar

Kullanımı ve konforu arttıran bir diğer teknik donanım havalandırma sistemidir. Tarihi yapının günümüz işlevine ait herhangi bir havalandırma projesi bulunmamaktadır. Kullanımın en yoğun yaşandığı yaz aylarında yapılan etkinlikler esnasında yapının doğal yollarla havalandırıldığı görülmektedir. Teknik analizler doğrultusunda ele alınan bir diğer başlık yapıda kullanılan aydınlatma elemanlarıdır. Görsel 4'de yer alan röleve fotoğraflarından yola çıkarak, iç mekânda kullanılan yapay aydınlatma elemanlarına dair herhangi bir veri bulunamaması nedeniyle, uygulama sürecinde Görsel 10'da yer alan elemanların kullanılmasına karar verilmiştir. Ana mekânda kristal sarkıt aydınlatma elemanları kullanılırken, dış mekân kapı girişlerinde, iç mekânda geçitlerde ve apsis bölümünde aplik kullanıldığı görülmektedir. Tüm bu aydınlatma sisteminin kontrolünün sağlandığı aydınlatma tesisat sistemi, apsis bölümünün arka kısmında yer alan geçitlerde bulunmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Tarihi yapıda kullanılan yapay aydınlatma elemanları ve tesisat sistemi

Söz konusu işlevlerin kullanımı sırasında özellikle konser etkinlikleri sırasında yapay aydınlatmanın gereken atmosferin yaratılması adına yeterli olduğu görülmektedir. Ancak sergi kullanımı sırasında sergilenen eserlerin ihtiyaç duyduğu aydınlatma sistemi uygulanamamıştır (Görsel 11).

Görsel 11. Etkinlikler esnasında kullanılan yapay aydınlatma ve yarattığı etki

Restorasyon sonrası yapının dolaşım elemanlarına bakıldığında, yeni işlevin gerektirdiği herhangi bir eklentinin söz konusu olmadığı görülmüştür. Mevcut dolaşım elemanları korunmuş, fakat günümüz koşullarında, engelli kullanıcılar için bir öneri getirilmemiştir. Hem üç cephede yer alan girişlerde hem de iç mekânda özellikle apsis bölümünde yer alan sahnede de engelli kullanıcıların kullanımını kolaylaştıracak herhangi bir çözüm önerisi getirilmemiştir (Görsel 12).

Görsel 12. Yapı içinde ve dışında engelli kullanıcılara basamak engeli

İşlevsel Analizler: Verilen işlevin sürdürülebilirliği tarihi yapının yaşaması için önemlidir. Sürdürülebilirliğin sağlanmasını etkileyen birçok faktör vardır. En önemli faktörlerden biri kullanıcı memnuniyetidir. Yeniden işlevlendirilen yapılarda ancak kullanıcı gereksinimlerine cevap veren mekânsal

düzenin işlevsel anlamda başarılı olduğu söylenebilir. Bu durumda kullanıcılar için, çağdaş kullanım koşulları içinde yapıya zarar vermeden, mekân konforunun ve memnuniyetin sağlanması hedeflenmelidir. Bu da ancak iyi düşünülmüş ve tasarlanmış bir iç mekân ile mümkündür. İşleve yönelik gerekli donatıların mekân içindeki düzeni, gerekli konfor koşullarını sağlama, mekânlar arası organizasyonun iş akışı yönünden iyi olması gibi nitelikler dikkate alınmalıdır.

Yapıda, tek hacimli plan şemasının bölünmeler ile okunamaz hale gelmesini önlemek adına mevcut planın izin verdiği ölçüde değerlendirilmesi yönünde bir uygulamaya gidilmiştir. Bu anlamda mekân organizasyonu anlamında karmaşık bir yapıya sahip olmayan plan şeması, kullanıcı konforunun ve memnuniyetinin sağlanamaması nedeniyle verilen işlevlerin sürdürülebilirliği tartışmaya açıktır. Bu durumun en belirgin örneği kış aylarında yapının yeteri kadar ısınmaması dolayısıyla kullanımın uzun bir süre gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Çağdaş kullanım koşullarının sağlanamaması işlev sürdürülebilirliğini aynı zamanda yapının geleceğini de tehdit edecektir.

Çağdaş kullanımın temel ihtiyaçlarından bir diğeri de ıslak hacimlerdir. Kullanıcıların bu anlamdaki ihtiyaçlarına Görsel 13'de görülen kilise dışında konumlanan ek bir yapı ile cevap verilmeye çalışılmıştır.

Görsel 13a-b. Ana yapı dışında konumlanan ıslak hacimler

Görsel 13c. Ana yapı dışında konumlanan ıslak hacimler

İncelenen örnekte iç mekân mobilya ve donatıları ile ilgili herhangi bir proje henüz yapılmamıştır. Bu durumun en önemli nedeni restorasyon uygulaması sonrasında işlevin düşünülme çalışmasıdır. Ahunbay'a göre; önemli plan ve iç mekân değerlerine sahip olan tarihi yapılarda yeni kullanıma elverişli, serbest iç düzenlemeler uygulamaktan çok tarihi mekânların anısını sürdüren düzenlemelere gidilmesi uygun görülmektedir (Ahunbay 2007: 98). Dolayısıyla kilise iç mekânda gerçekleştirilen aktiviteler esnasında kullanılan mobilya ve donatıların hem işlevsel anlamda hemde estetik anlamda yapı ile olan ilişkisi tartışmalıdır (Görsel 14). İşlevin netleştirilememiş olması mekânın kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik tasarlanamamasına neden olmuş ve farklı problemleri beraberinde getirmiştir. Örneğin verilecek olan bir konser sırasında sanatçılara ait hazırlık alanının tasarlanmamış olması yapısal olmayan çözümleri beraberinde getirmiştir (Görsel 14).

Görsel 14. İç mekân mobilya ve donatı elemanları

Estetik Analizler: Örnek yapı yarattığı estetik algı ve atmosfer açısından değerlendirildiğinde, yapının ana mekânda bulunan sütunlarının, şapel bölümünde yer alan vaftiz kurnasının ve apsis bölümünde bulunan bazı kitabelerin ve sembollerin orijinali şeklinde korunması iç mekânda eski algısını hissettirmektedir. Bu his kullanıcıyı yapının içine alırken, belli bir kültüre özgü, görkemli ve gizemli bir yapının içinde geçmişte yaşayanlar ve yaşananlar arasında bir bağ kurmayı sağlamaktadır (Görsel 15). Bu durum yapının cepheleri düzeyinde de algılanmaktadır. Doç. Dr. Bekir Eskici 'Sivrihisar Ermeni Kilisesi Malzeme Koruma Raporu'nda yapıda bulunan süsleme ve yazıtlarda görsel bütünlüğü sağlamak amacıyla yoruma kaçmadan, belge ve bilgiye dayalı olarak kısmi tamamlamalar yapılabileceğini belirtmiştir. Rötüş yapılacak alanlarda, özgün renklerden daha açık tonlar kullanılarak belirtme tekniğinin uygulanması gerektiğini ifade etmiştir (Eskici, 2010: 9). Fakat restorasyon sonrası yapılan uygulamalarda bazı yazıtların ve süslemelerin okunmadığı görülmektedir.

Görsel 15. Restorasyon sonrası yapıda bulunan eskiye ait izler

Yapının estetik anlamda algılanmasında ışığın etkisinin önemi göz ardı edilmemelidir. Sivrihisar Ermeni kilisesi doğal aydınlatma açısından değerlendirildiğinde, gün içinde çok sayıda ve geniş pencerelerinden aldığı doğal ışıkla farklı bir atmosfer yaratarak yapının yüksekliğini algılamamızı sağlamaktadır (Görsel 16).

Görsel 16. Doğal aydınlatmanın iç mekânda yarattığı etki

Tarihi yapıda kullanılan yapay aydınlatmaların yarattığı atmosfer kullanılan işleve göre farklılık göstermektedir. Konser amaçlı kullanımlarda kullanıcılarına dinlendirici bir ortam sunarken, daha fazla aydınlatmaya ihtiyaç duyulan durumlarda yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle sergi amaçlı kullanımlarda özel bir aydınlatma sistemine ihtiyaç duyulması bu nedenle hem işlevsel anlamda hem de estetik açıdan yapay aydınlatmaların yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir.

Sonuç

Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan bu topraklar üzerindeki zenginlikleri geleceğe taşımak adına geliştirilen en ekonomik yöntem tarihi yapıların restore edilerek yeniden işlevlendirilmesidir. Eğer yapı işlevsel ömrünü yitirmiş ise onu yeniden ayağa kaldırmak ancak ona çağdaş toplum ihtiyaçlarını gözetken, bilinçli bir yaklaşım ile verilmiş yeni bir işlevle mümkün olacaktır. Araştırma kapsamında varılan en önemli noktalardan biri tarihi yapının yeni işlevine karar verme sürecidir. Yapının fiziksel ömrünü uzatmak adına kullanılacak yeni işleve, restorasyon uygulamasının sonrasında karar verilmesi aksine binanın daha hızlı yok olmasına neden olacaktır. Bu nedenle yeni işlevin tıpkı restorasyon projesi gibi ciddiyetle ele alınması gerekmektedir.

Yapıya uygun işlevin kararlaştırılması aşamasında dikkat edilmesi gereken husus, yapının mevcut hacimsel düzeninin göz önünde bulundurulmasıdır. Yeni işlevin gerektirdiği fonksiyonlar ve mekânlar bu düzene göre şekillendirilmelidir. Bunu gerçekleştirirken mekânı oluşturan elemanların mekânın sahip olduğu kimliği yok etmemesi gerekir. Dolayısıyla yapıya geri dönüşü mümkün olmayacak müdahaleler de bulunmamalıdır. Yapının özgün mekân düzeni, işlev değişikliğine rağmen algılanmalıdır.

Sivrihisar Ermeni kilisesi örneğinde teknik, işlevsel ve estetik anlamda yaşanan eksiklikler doğrudan yapının yeni işlevinin belirlenememesi ile ilişkilendirilebilir. Yapının teknik sorunlar nedeniyle yılın belli aylarında kullanılmıyor olması hem fiziksel hem işlevsel sürdürülebilirlik açısından üzerinde durulması gereken bir noktadır. Sürdürülebilirliğin sağlanması yapı- insan ilişkisi ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda işlevin sadece yapıya uygunluğu da yetmez, çevresini ve yaşayan toplumu da buna dâhil etmeliyiz. Çünkü biliyoruz ki yapı insan sıcaklığı olmadan yaşayamaz.

Hem işlevsel hem estetik anlamda yaşanan olumsuzluklar yine belirle-nemeyen işlevin bir sonucudur. Özellikle iç mekânda kurgulanamayan mekânsal tasarım geçici çözümleri beraberinde getirmiştir. Bu da mekânın tarihi atmosferini yaşanamaz hale getirmektedir.

Ülkemiz adına koruma, onarım ve yeniden işlevlendirme konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa her geçen gün yeni uygulamalar ile ileriye gidildiği toplumsal bilincin olumlu seviyelere ulaştığı görülmektedir. Ancak hala ya kaderine terk edilen yapılar ya da yapılan yanlış uygulamalar ile tekrar tekrar yok olan tarihe tanıklık etmekteyiz. Bu durumu tarih bilinci ile aşılınmış yeni nesiller ve sadece teknik olmayan aynı zamanda uygulamanın da içine dahil edildiği bir eğitim sistemi ile daha ileriye ve iyiye taşımak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2007). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları
- Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye’de Restorasyon*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). “Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı”. MEGARON Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-dergisi, 2(4), 204-212. Erişim: 17 Kasım 2018, <http://www.megaron.yildiz.edu.tr/yonetim/dosyalar/02-04-Megaron-204-212.pdf>
- Avcı, N. (2003). *Anıtsal Yapılarda Uygulanabilecek Eklerin Çeşitlerinin Araştırılması ve Örneklerle Açıklanması*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Aydın, D. ve Yıldız, E. (2010). “Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi”. METU JFA, 27(1), 1-22.
- Bektaş, C. (2001). *Koruma Onarım*. İstanbul: Literatür Yayınları
- ÇE-MİM Mimarlık Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti. *Rölöve ve Restorasyon Raporu, 2010, 1-41*
- Dinçer, İ. (2009). *Mimarlık Üzerinden Etik-Estetik Bir Okuma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Eskici, B. (2010). *Sivrihisar Ermeni Kilisesi Malzeme Koruma Raporu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*
- İşcan, N. (2000). *Fotoğraflarla Sivrihisar Justinianopolis*. Eskişehir: Sakarya Gazete ve Matbaacılık Tic. A.Ş.
- Kaya, E. (2013). “Eskişehir’in Sivrihisar İlçesinde Bir Ermeni Kilisesi; Surp Yerortutyun Kilisesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-23
- Özüdoğru, Ş., Ertuğrul, Z. ve Manaz, S. (2005). “Eskişehir Odun Pazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri”. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; No:1617, Edebiyat Fakültesi Yayınları; No:19
- Seven, Y. (2010). *Kültür ve Turizm Bakanlığınca Kültür Merkezine Dönüştürülen Tarihi Yapılarda Önem-Başarı Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Temiz, G. (2009). *Konutta Değişim: Mekânsal ve Estetik Kalitenin İzmir Örneği Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. Sivrihisar ve çevresi (ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 2. Sivrihisar Ermeni kilisesi konum haritası ve genel görünümü (Şahlan Çeltik, K. (2007). *The Role of ‘KUDEB’ in the Local Authorities in the Maintenance and Simple Repair Processes of Cultural Heritage Case Study: Sivrihisar*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 110/ ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 3. Ana giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe (ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 4. Sivrihisar Ermeni kilisesi plan ve fotoğraf çekim yerleri- Rölöve (ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 5. Tarihi yapının geçirdiği değişiklikler ve eklentiler- Plan ve Kesitler (ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 6. Sivrihisar Ermeni kilisesi plan ve fotoğraf çekim yerleri- Restorasyon (ÇE-MİM MİMARLIK Müh.İnş.San. ve Tic.Ltd. Şti, 2010)
- Görsel 7. Tarihi yapıda gerçekleşen konser etkinlikleri (Sivrihisar Belediyesi Arşivi, 2018)
- Görsel 8. Kilisenin üstlendiği toplantı ve sergi amaçlı kullanımlar (Sivrihisar Belediyesi Arşivi, 2018)
- Görsel 9. Yapı içerisinde yer alan ısınma ve aydınlatma gibi teknik donanımlar (Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 10. Tarihi yapıda kullanılan yapay aydınlatma elemanları ve tesisat sistemi (Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 11. Etkinlikler esnasında kullanılan yapay aydınlatma ve yarattığı etki (Sivrihisar Belediyesi Arşivi, 2018/ Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 12. Yapı içinde ve dışında engelli kullanıcılara basamak engeli (Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 13. Ana yapı dışında konumlanan ıslak hacimler (Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 14. İç mekân mobilya ve donatı elemanları (Kişisel Arşiv, 2018/ <http://www.ih.com.tr/eskisehir-haberleri/anadolunun-turkuleri-sivrihisarda-yankilandi-eskisehir-2006848/>, Erişim: 20.12.2018 / Sivrihisar Belediyesi Arşivi, 2018)
- Görsel 15. Restorasyon sonrası yapıda bulunan eskiye ait izler (Kişisel Arşiv, 2018)
- Görsel 16. Doğal aydınlatmanın iç mekânda yarattığı etki (Kişisel Arşiv, 2018)